

Богдан ЛУЦІВ, Ольга ЗАСЛАВСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичні та методологічні засади формування банківських ресурсів. Досліджено динаміку ресурсного забезпечення діяльності банків України в сучасних умовах. Зроблено акцент на запозиченнях банків шляхом випуску єврооблігацій та отримання субординованих позик, що особливо актуально в умовах обмежених можливостей формування банківських ресурсів.

Ключові слова: *банківські ресурси, капітал банку, зобов'язання банку, субординований борг, єврооблігація.*

Стан ринкової економіки, ефективність механізму організації та регулювання господарського життя суспільства значною мірою визначається ефективністю функціонування фінансово-кредитної сфери, основою якої є банківська система. Банківський сектор економіки виконує важливу функцію мобілізації тимчасово вільних грошових ресурсів, формує та забезпечує рух позикового капіталу, займається кредитно-інвестиційною діяльністю, забезпечуючи потреби економіки в додаткових ресурсах. Ефективність кредитно-інвестиційної діяльності банків значною мірою залежить від ефективності механізму формування та управління банківськими ресурсами.

Світова фінансова криза не оминула й банківську систему України, яка значною мірою втратила свій сукупний капітал через потужний різкий вплив ресурсів. Для подолання негативних явищ, викликаних кризою, вітчизняній банківській системі потрібен значний стабілізаційний період часу. Закони ринку та сучасна ситуація у фінансовій сфері вимагають від банківських установ самостійного пошуку шляхів формування банківських ресурсів та оптимізації структури ресурсної бази з метою зміцнення їх фінансового потенціалу. Банківські ресурси – це основа діяльності банку, оскільки від їх обсягу залежать масштаби його діяльності та обсяги прибутків. Створення ефективного механізму формування ресурсної бази банку *потребує аналізу проблеми* достатності власного капіталу, а також методів залучення та запозичення коштів. Значної уваги при дослідженні діяльності банків заслуговують також питання вибору інструментів управління банківськими ресурсами.

Про актуальність окреслених вище проблем свідчать численні *дослідження відомих науковців та практиків*. Серед авторів варто відзначити вітчизняних вчених, таких як: М. Алексєєнко, Н. Бицька, І. Барилюк, О. Васюренко, О. Вовчак, А. Вожжов, І. Гуцал, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, О. Заруба, Б. Луців, М. Могильницька, А. Мороз, Л. Примостка, М. Пуховкіна, М. Савлук, В. Соскін, Ж. Торяник, І. Федосік; а також зарубіжних вчених: Г. Асхауера, М. Гольцберга, В. Кисельова, О. Лаврушина, Ф. Мишкіна, П. Роуза, Дж. Сінкі та інших.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, у вітчизняній економічній літературі поняття "банківські ресурси" авторами наукових праць трактується

неоднозначно. Потребує подальшого дослідження і проблема ресурсного забезпечення кредитно-інвестиційної діяльності банків.

Метою статті є узагальнення та аналіз теоретичних і методологічних засад формування банківських ресурсів, а також дослідження особливостей ресурсного забезпечення банківського сектору української економіки в умовах світової фінансової кризи.

Досліджуючи проблему ресурсного забезпечення діяльності банків насамперед потрібно розглянути сутність та склад банківських ресурсів. В економічному словнику дається таке тлумачення: "Банківські ресурси – це сукупність коштів, які є в розпорядженні банків і використовуються для кредитних та інших операцій" [1, 27]. Економічна енциклопедія за редакцією С. Мочерного доповнює це визначення, конкретизуючи джерела банківських ресурсів: власні кошти й тимчасово вільні кошти клієнтів, яких вони обслуговують [2, 21]. Однак це трактування дає лише загальне поняття про ресурси банків та не розкриває механізм акумулювання коштів, хоча й підкреслює мету та необхідність залучення ресурсів.

На думку О. Заруби, "...ресурсне забезпечення банку – це грошові ресурси, які становлять основу усіх видів активних операцій, продажу продуктів, послуг, що надаються комерційними банками..." [3, 36]. Перевагою цього визначення є зазначення цільового призначення коштів, хоча при цьому не враховано такого вагомого аспекту, як джерела формування ресурсів.

Деякі вітчизняні науковці трактують ресурси комерційного банку як сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні і використовуються ним для виконання активних операцій [4, 30]. Подібне тлумачення знаходимо і у словнику банківських термінів за редакцією А. Загороднього: "банківські ресурси – це кошти, що є в розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій" [5, 394]. Наведені вище трактування поняття "банківські ресурси", на наш погляд, є неповними.

Певною мірою цей недолік враховано в роботі Ж. Довгань, де ця категорія подається у вузькому і у широкому розумінні. У вузькому розумінні "банківські ресурси – це акумульовані банком вільні грошові кошти економічних суб'єктів на умовах виникнення зобов'язань власності чи боргу для подальшого розміщення на ринку з метою отримання прибутку. У широкому розумінні поняття "ресурс" (від французького "ressources") трактується не лише як "засоби" і "запаси", а як "можливості". Тому, окрім традиційних ресурсів, це поняття охоплює й реальні можливості банку не лише акумулювати грошові зобов'язання боргу чи власності, а й здатність отримувати прибуток від проведення дохідних банківських операцій" [6, 6].

У вузькому та у широкому розумінні банківські ресурси розглядаються й у роботі "Інвестиційна політика банків", де акцентовано увагу на макро- та мікроекономічному аспекті їх використання. На думку авторів, на мікрорівні ресурси акумулюються банком за допомогою емісії пайових цінних паперів або залучаються у тимчасове користування на основі зобов'язальних правовідносин з метою одержання прибутку та досягнення інших цілей. На макрорівні банківські ресурси визначаються як сукупність грошових ресурсів банківської системи країни, джерело інвестицій для економічних суб'єктів, найважливіший важіль економічного зростання та структурної перебудови економіки [7, 47].

Усі вищенаведені визначення вказують на використання банківських ресурсів для проведення банком активних операцій. Водночас М. Алексеєнко вважає, що не вся

сукупність банківських ресурсів використовується задля проведення саме активних операцій. Банківські ресурси, на думку автора, спрямовуються і на придбання майна та майнових прав, необхідних для початку та подальшого розвитку банківської діяльності. Частина ресурсів використовуються банками з метою надання клієнтам послуг: гарантійних, посередницьких, консультаційних, інформаційних тощо. Враховуючи це, автор дає таке визначення: "банківські ресурси – це сукупність грошових ресурсів й виражених у грошовій формі матеріальних, нематеріальних та фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і можуть бути використані ними для здійснення активних операцій та надання послуг" [8, 30].

Аналізуючи праці вітчизняних вчених щодо ресурсного забезпечення банків, варто звернути увагу на роботу О. Васюренка та І. Федосік, у якій пояснення сутності банківських ресурсів більш вичерпно охоплює основні моменти формування та використання коштів у комерційному банку. На думку цих авторів, ресурси комерційного банку – це сукупність власних, залучених і цільових фінансових коштів банку, що знаходяться у безпосередньому його розпорядженні та використовуються на його розсуд для повномасштабної банківської діяльності [9, 61].

Зарубіжні вчені-економісти мають власне бачення поняття "банківські ресурси". Колектив російських авторів на чолі з Б. Райзенбергом розглядає банківські ресурси як різновид фінансових, що містять у своєму складі власні та залучені кошти. Джерелами формування ресурсів, на їхню думку, з одного боку, є акціонерний та резервний капітал, а також нерозподілений прибуток, що становлять разом власний капітал, а з іншого – вклади, кошти від продажу облігацій та інших цінних паперів, тобто залучені кошти [10, 29]. Такий підхід до цього питання певною мірою розкриває джерела ресурсного забезпечення банківської діяльності, проте, на відміну від попереднього тлумачення, не розкриває цільового призначення коштів.

На думку О. Лаврушина, ресурси комерційних банків – це сукупність власних і залучених коштів, що є у їхньому розпорядженні, та використовуються для проведення активних операцій [11, 69]. Таке трактування є більш популярним та загальноприйнятим серед науковців. Втім, О. Лаврушин у своєму визначенні не зазначив такої важливої складової ресурсів банку як запозичені кошти.

Розглядаючи економічну сутність банківських ресурсів, потрібно зазначити, що деякі автори ототожнюють поняття "банківські ресурси" і "банківський капітал", а інші – розрізняють їх.

Зокрема, А. Загородній та Г. Вознюк сукупність власних і залучених грошових коштів, якими оперує банк, розглядають як банківський капітал [5, 230].

Деякі російські науковці також вважають, що капітал банку – це грошові кошти, залучені банком з різних джерел, що використовуються ним для проведення банківських операцій [10, 29].

Подібну точку зору має й О. Дзюблук. Він вважає, що поняття "капітал" більш чітко відображає економічний зміст процесу перетворення залучених банком коштів на позичковий капітал. Тому при визначенні банківських ресурсів автор пропонує використовувати саме категорію "банківський капітал" [12, 81].

Авторський колектив енциклопедії банківської справи України поняття "банківський капітал" та "банківські ресурси" розглядає у такому взаємозв'язку: "банківський капітал – це сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які використовує банк у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, здійснення різноманітних банківських операцій та одержання прибутку. Він складається з власного капіталу

банку та залучених коштів" [13, 65]. Проте проведений нами аналіз трактувань поняття "банківські ресурси" українськими та зарубіжними вченими дозволяє з упевненістю стверджувати, що вищенаведені тлумачення поняття "банківський капітал" тотожні тлумаченню категорії "банківські ресурси".

Серед наукових робіт, присвячених банківській діяльності, на увагу заслуговує монографія М. Алексеєнка "Капітал банку: питання теорії і практики", в якій проаналізовано праці, автори яких досліджували розглянуті вище категорії. М. Алексеєнко дійшов висновку, що банківський капітал – це частина банківських ресурсів, яку становлять грошові кошти, та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для проведення операцій з розміщення коштів і надання послуг з метою отримання прибутку. При цьому зазначено, що принципова різниця між банківськими ресурсами і банківським капіталом полягає в тому, що у будь-який момент банківські ресурси більші банківського капіталу або дорівнюють йому [8, 31]. Таким чином, автор роботи розмежовує поняття "банківський капітал" і "банківські ресурси".

Таку ж позицію займають і деякі інші вчені. Наприклад, А. Мороз, М. Савлук та М. Пуховкіна поділяють ресурси комерційних банків на власні, залучені та позичені кошти. Саме власні ресурси банків науковці називають банківським капіталом, який трактують як фонди, які створюються банками для забезпечення фінансової стійкості, комерційної і господарської діяльності, а також прибуток поточного і минулого років [4, 31].

Аналогічно ототожнює поняття "капітал банку" та "власний капітал" і Ж. Довгань: "капітал визначається як сукупність внесених власниками (учасниками капіталу) власних коштів, які збільшуються у ході ефективної банківської діяльності, у ході капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вкладень з боку учасників" [14, 19].

Таким чином, на думку переважної більшості авторів, капітал банку – це власні ресурси комерційного банку, тобто ті, що були внесені засновниками, акціонерами (учасниками) банку і належать їм. Він складається із статутного та резервного фондів, інших фондів, загальних і спеціальних резервів та нерозподіленого прибутку [15, 65].

На наш погляд, необхідно розмежувати поняття "банківські ресурси" і "банківський капітал". Дослідження ресурсного забезпечення комерційних банків – невід'ємне від аналізу джерел його формування. Відповідно до традицій, що сформувалися у банківській практиці, саме згідно з класифікацією джерел формування власний (банківський) капітал належить до банківських ресурсів.

На основі аналізу висвітлених думок, суперечностей та розбіжностей у поглядах вітчизняних та зарубіжних вчених можна зробити узагальнене трактування категорії "банківські ресурси". На нашу думку, ресурси банку – це сукупність його власних коштів (банківського капіталу), залучених та запозичених коштів, що знаходяться у його розпорядженні та використовуються для банківської діяльності шляхом проведення активних операцій та надання послуг з метою отримання прибутку. Склад і структура ресурсів банку є індивідуальною і залежить від рівня спеціалізації банку, особливостей його діяльності, стану ринку кредитних ресурсів та інших факторів.

Узагальнення теоретичних напрацювань різних авторів дає можливість зробити висновок, що основним критерієм, за яким класифікують банківські ресурси, є джерела їхнього формування (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація банківських ресурсів за джерелами формування

Б А Н К І В С Ь К І Р Е С У Р С И	Власні кошти (капітал банку)	Статутний капітал
		Резервний фонд та інші фонди банків
		Нерозподілений прибуток/збиток
		Субординований борг
		Інші власні кошти
	Залучені кошти	Депозити і вклади фізичних осіб
		Депозити юридичних осіб
		Рахунки інших банків
		Цінні папери власного боргу (деPOSITИНІ сертифікати, векселі)
		Кошти небанківських фінансових установ
		Кошти іноземних фондів
		Інші залучені кошти
	Запозичені кошти	Кредити НБУ
		Кредити інших банків
		Емісія боргових зобов'язань (облігації)
		Інші запозичені кошти

Власний капітал банку, маючи чітку правову основу і функціональну визначеність, утворює фінансову базу розвитку банку. Незначна частка власного капіталу в сукупному капіталі банку пояснюється специфікою його діяльності як посередника грошового ринку. Призначення власного капіталу в банківській діяльності та інших сферах підприємницької діяльності суттєво різняться. Якщо в останніх – це забезпечення платоспроможності і виконання більшості оперативних функцій підприємств і організацій, то у комерційних банків власний капітал слугує насамперед для страхування інтересів вкладників (захисна функція капіталу) і меншою мірою – забезпечення оперативної діяльності (оперативна функція). У зв'язку з цим, розмір власного капіталу є важливим фактором забезпечення стабільного функціонування банку і жорстко контролюється органами, які регулюють діяльність банківських установ.

Нами проведено аналіз основних показників власного капіталу комерційних банків України за 2006–2011 рр. (табл. 2).

Очевидно, що протягом аналізованого періоду банки активно нарощували капітальну базу, переважно за рахунок збільшення статутного капіталу. Не останню роль у цьому відіграли зміни у банківському законодавстві щодо мінімального розміру статутного капіталу. У 2006 р. НБУ законодавчо зобов'язав усі банки протягом трьох років довести мінімальний розмір статутного капіталу до 10 млн. євро. У зв'язку з фінансовою кризою та різкими коливаннями валютних курсів наприкінці 2009 р. розмір статутного капіталу підвищено до 75 млн. грн., а у 2010 р. – до 120 млн. грн. [17].

Проте варто зазначити, що сукупний власний капітал банків, починаючи з 2010 р. і до сьогодні, є меншим за статутний. Це пояснюється збитковістю вітчизняної банківської системи за цей період. Загалом частка збитків, що накопичилася на 01.10.2011 р., сягнула 30% від загальної суми капіталу. Головна перешкода, яка стримує вітчизняний банківський сектор на шляху до прибутковості, – це проблемні банки. Загалом розмір власних коштів комерційних банків на кінець 2011 р. становив 151 866 млн. грн. і порівняно з 2006 р. зріс майже у 6 разів.

Таблиця 2

Сукупний капітал банківської системи України за 2006–2011 рр.*

Показник	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.10.2011
Сплачений зареєстрований статутний капітал, млн. грн.	16 136	25 838	42 860	80 980	119 206	145 851	167 645
%	63,4	60,7	61,6	67,9	103,5	105,9	110,4
Загальні резерви та інші фонди банків, млн. грн.	2 952	4 597	6 749	9 899	17 161	12 671	11 753
%	11,6	10,8	9,7	8,3	14,9	9,2	7,7
Результат минулих років, млн. грн.	1 120	724	1 670	1 431	691	-29 060	-43 826
%	4,4	1,7	2,4	1,2	0,6	-21,1	-28,9
Результат поточного року, млн. грн.	2 163	4 469	6 610	9 541	-38 468	-13 084	-5 641
%	8,5	10,5	9,5	8,0	-33,4	-9,5	-3,7
Результати переоцінки основних засобів та нематеріальних активів, млн. грн.	2 545	5 619	8 210	10 495	10 020	12 395	13 006
%	10,0	13,2	11,8	8,8	8,7	9,0	8,6
Інший капітал, млн. грн.	534	1 320	3 479	6 917	6 565	8 952	8 929
%	2,1	3,1	5,0	5,8	5,7	6,5	5,9
Усього власного капіталу, млн. грн.	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	151 866
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Джерело: складено на основі [16].

Протягом останніх років значне місце у структурі власного капіталу зайняв субординований борг, позитивну роль якого відзначають більшість фахівців. Законодавство України субординований борг визначає як звичайні незабезпечені банком боргові капітальні інструменти, які за умовою договору не можуть бути забрані з банку раніше, ніж через 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій всіх інших кредиторів.

За економічною сутністю субординований борг повинен належати до зобов'язань банків. Однак, оскільки зазначені зобов'язання мають характер підпорядкованих, тобто зобов'язань другої черги, банки можуть використовувати їх для поповнення власного капіталу. Саме тому Закон України "Про банки і банківську діяльність" трактує субординований борг як гібридні капітальні інструменти, яким характерні ознаки і власного капіталу, і зобов'язань.

Залучення коштів на умовах субординованого боргу може відбуватися у вигляді як позик, кредитів, депозитів юридичних осіб, тобто шляхом укладення прямих

договорів між банком та інвестором, так і шляхом випуску банком облігацій. Мінімальна сума залучених коштів на умовах субординованого боргу шляхом випуску облігацій для врахування цих коштів до капіталу банку становить 100 тис. грн. На суму понад 2 млн. грн. кошти залучаються шляхом укладення прямих договорів [18].

Відповідно до законодавства сума субординованого боргу, що включається у власний капітал банку, не може перевищувати 50% від основного капіталу із щорічним зменшенням на 20% від його первинної вартості. Проте Законом України "Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи" від 23 червня 2009 р. визначено, що на період із 01.11.2009 р. до 01.01.2012 р. гранична сума коштів, залучених на умовах субординованого боргу, підвищується до 100% від основного капіталу банку. Кошти, залучені у цей період на умовах субординованого боргу, зараховуються до капіталу банку у повному обсязі без урахування обмежень, встановлених для додаткового капіталу.

Запровадження цієї норми активізувало процес капіталізації банків. Проте в умовах недостатніх обсягів економічної діяльності в Україні та посилення загрози розгортання другої хвилі глобальної економічної кризи забезпечити необхідну капіталізацію банків до кінця 2011 р. було неможливо. Тому наприкінці 2011 р. Комітетом з питань фінансів, банківської діяльності, податкової та митної політики Верховної Ради України було запропоновано продовжити до 01.01.2014 р. термін дії вищезгаданого закону з метою недопущення процесу декапіталізації банків [19]. Внесення таких коректив дасть змогу банкам виконати вимоги щодо нарощення капіталу та сприятиме ефективному розвитку банківської системи в посткризовий період.

Динаміка зміни обсягу субординованого боргу українських банків за останні роки наведена на рис. 1.

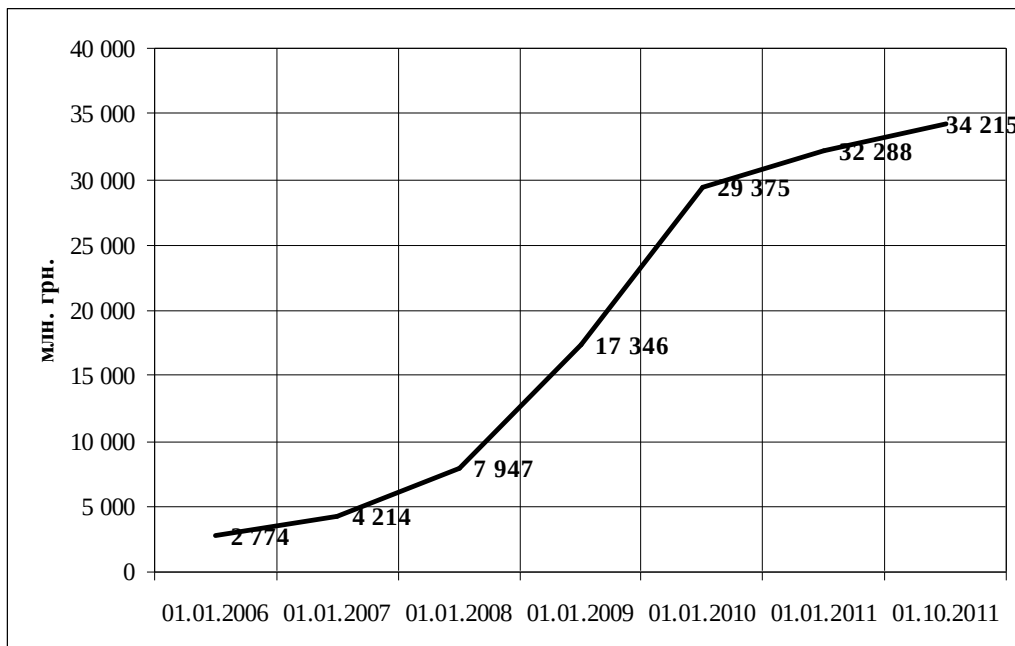

Рис. 1. Динаміка зміни обсягу субординованого боргу банків України*

* Джерело: побудовано на основі [16].

Починаючи з 2009 р., тобто з моменту прийняття Закону, спостерігається стрімке збільшення обсягу субординованого боргу українських банків – більш ніж на 12 000 млн. грн. порівняно з 2008 р. Залучення субординованого боргу для українських банків є виправданим з таких міркувань:

- по-перше, відбувається збільшення капітальної бази банку без збільшення кількості його власників;
- по-друге, субординовані зобов'язання є дешевшим джерелом формування банківського капіталу порівняно з емісією акцій і відповідно менш ризиковим;
- по-третє, відсотки за субординованим боргом сплачуються за рахунок збільшення валових витрат;
- по-четверте, інвестиційні ризики суб'єктів ринку обмежені у часі, оскільки кошти субординованого боргу залучаються на довготерміновій основі.

Водночас варто врахувати й недоліки, що притаманні цьому джерелу нарощення власного капіталу банку. В результаті амортизації субординованого боргу погіршується співвідношення між власним капіталом і зобов'язаннями банку, а це знижує його надійність і обмежує можливості збільшення доходів та прибутку.

Залучення коштів субординованого боргу у формі облігацій залежить від кон'юнктури ринку, курсу цінних паперів. До того ж банк несе додаткові витрати з організації, розміщення й реєстрації випуску субординованих облігацій згідно з вимогами нормативно-правових актів НБУ та Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку.

Також потрібно пам'ятати, що збільшення власного капіталу за рахунок субординованого боргу є лише тимчасовим вирішенням проблеми капіталізації банківської системи, оскільки сума таких зобов'язань зараховується до складу додаткового власного капіталу банку тільки протягом п'яти років із щорічною їх амортизацією.

Незважаючи на стійку тенденцію до зростання обсягу власного капіталу, яка спостерігається в останні роки, проблема підвищення рівня ресурсного забезпечення банків України надзвичайно актуальна. Відомо, що власні кошти банку становлять невелику частку його ресурсів і, як правило, не перевищують 10% загального обсягу ресурсів. Тому комерційні банки зацікавлені у збільшенні частки залучених та запозичених коштів, які тимчасово знаходяться у їхньому розпорядженні. У своїй сукупності залучені та позичені ресурси становлять зобов'язання банків. У структурі банківських пасивів стаття зобов'язань має найбільш вагоме значення і дає поштовх до проведення активних операцій банків.

Головним джерелом залучених коштів є депозити, які становлять значну частину всіх пасивів комерційного банку. У світовій практиці їх частка у структурі пасивів становить до 90%. Одним із основних факторів, який впливає на процес формування та реалізації депозитної політики банку, є довіра до банку. За відсутності довіри до банків заощадження економічних суб'єктів зберігаються в готівковій формі або спрямовуються в тіньову сферу, що обумовлює зменшення можливостей ресурсного забезпечення банків і стримує економічне зростання держави. Депозити фізичних та юридичних осіб – невичерпне джерело кредитних та інвестиційних ресурсів банків.

У докризовий період економіка України перебувала на підйомі, і найголовнішу роль у цьому відіграв банківський сектор, що зростав чи не найшвидше в українській економіці. Проте наслідки фінансової кризи 2008–2009 рр. виявилися доволі таки руйнівними для українських банків. Передусім виникла серйозна проблема з

формуванням банками залучених ресурсів (як депозитних, так і недепозитних), що спричинило значні проблеми з ліквідністю у банківських установах. Наслідки кризи могли бути й гіршими, якби не було введено мораторій на дострокове повернення коштів та активна політика рефінансування банків, яку проводив Національний банк.

В останні роки зобов'язання банківського сектору України змінювались стрімко й неоднозначно. Основними складовими зобов'язань є кошти фізичних та юридичних осіб, строкові вклади інших банків та міжбанківські кредити (табл. 3).

Таблиця 3

Сукупні зобов'язання банківської системи України за 2006–2011 рр.*

Показник	01.01.2006 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.10.2011 р.
Кошти фізичних осіб, млн. грн.	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	270 733	304 673
%	38,5	35,6	30,9	26,4	27,4	33,7	34,7
Кошти юридичних осіб, млн. грн.	61 214	76 898	111 995	143 928	115 204	144 038	202 207
%	32,5	25,8	21,1	17,8	15,1	17,9	23,0
Міжбанківські кредити і депозити, млн. грн.	32 002	76 784	154 177	249 308	274 300	249 519	234 952
%	17,0	25,8	29,1	30,9	35,9	31,0	26,8
Інші зобов'язання, млн. грн.	22 669	37 853	100 164	200 368	165 617	140 073	135 464
%	12,0	12,7	18,9	24,8	21,6	17,4	15,4
Усього зобов'язань, млн. грн.	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	877 296
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Джерело: складено на основі [16].

Загалом обсяг зобов'язань комерційних банків на кінець 2011 р. зріс порівняно з 2006 р. більш ніж у 4,5 разу та наразі становить 877 296 млн. грн. Водночас постатейний аналіз показав, що у період з 2008 по 2010 р. кошти фізичних та юридичних осіб у своїй масі та у частці відносно до загальної суми зобов'язань – зменшувалися. Натомість спостерігалось зростання міжбанківських кредитів, у тому числі й коштів, наданих Національним банком України.

Протягом аналізованого періоду на фоні загального зростання ресурсної бази спостерігались структурні зміни у зобов'язаннях банків (рис. 2).

Фахівці зазначають, що наразі ситуація на банківському ринку стабілізувалася. За станом на кінець 2010 р. обсяг готівки на руках у населення та суб'єктів господарювання був доволі значним. Поступове відновлення довіри до банківської системи та зростання відсоткових ставок за депозитами стало суттєвим поштовхом до відродження банківського сектору. І, як наслідок, – збільшення вкладів фізичних та юридичних осіб у посткризовий період майже на 200 000 млн. грн. та поступове зниження обсягу міжбанківського кредитування.

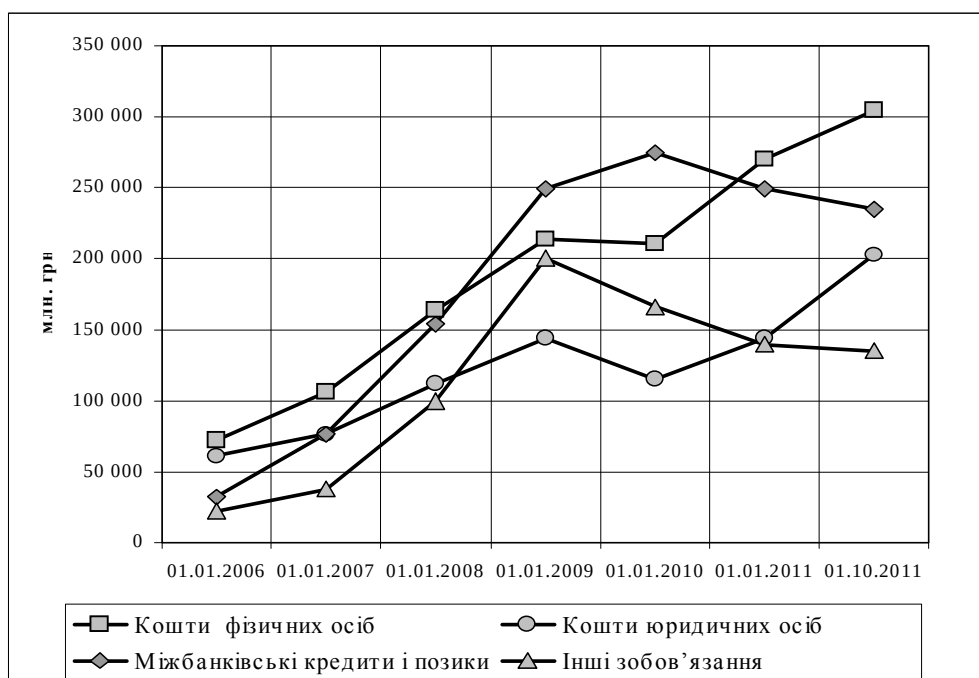

Рис. 2. Динаміка зміни величини основних показників зобов'язань банків України*

*Джерело: побудовано на основі [16].

Зростання обсягу саме залучених коштів, на нашу думку, може стати суттєвим фактором не тільки збільшення обсягів банківських ресурсів, а й зниження відсоткових ставок за активними операціями. Суттєве збільшення обсягів дешевих банківських ресурсів може забезпечити зниження відсоткових ставок до рівня, необхідного для кредитування реального сектору з поступовим нарощуванням у кредитних портфелях банків частки середньострокових та довгострокових кредитів.

Аналізуючи показники зобов'язань банків, варто звернути увагу на статтю "Інші зобов'язання". Як бачимо на рис. 2, інші зобов'язання мали найбільший обсяг у 2009 р. Протягом усього аналізованого періоду їхня частка у загальному обсязі різко змінювалась, проте завжди становила вагомую частку у структурі банківських зобов'язань. Стаття "Інші зобов'язання" у своєму складі насамперед містить зовнішні запозичення. На думку фахівців, перевагою таких запозичень є доступ до значних грошових ресурсів, низька вартість і більш тривалі терміни залучення порівняно з внутрішніми джерелами.

Одним із сучасних методів зовнішніх запозичень банків є випуск та продаж на міжнародних фінансових ринках єврооблігацій. Єврооблігації – це міжнародні боргові цінні папери, номіновані у валюті, відмінній від валюти країни емітента, які випускаються позичальниками для отримання довгострокової позики та розміщуються за допомогою синдикату андерайтерів серед іноземних інвесторів [20, 1].

Приставка "євро" на сьогодні – данина традиції, оскільки перші такі облігації з'явилися в Європі. Єврооблігації мають купони, які дають право на отримання відсотків у обумовлені терміни, та випускаються з фіксованою або плаваючою ставкою. Єврооблігаціям властиві такі особливості:

– їх розміщують, як правило, на ринках декількох країн;

- валюта єврооблігаційної позики не обов'язково є національною грошовою одиницею не тільки для емітента, а й для інвесторів;
- розміщення проводиться емісійним синдикатом;
- емісія єврооблігацій незначною мірою підпадає під регулювання (як з боку держави, грошова одиниця якої використовується як валюта позики, так і інших держав);
- випуск цінних паперів та їх обіг проводиться відповідно до правил та стандартів, встановлених ринком;
- доходи сплачуються власникам єврооблігацій у повному обсязі, без утримання податку на відсотковий дохід, що стягується в країні емітента (що не є характерним для звичайних фінансових інструментів внутрішніх ринків).

Сучасне вітчизняне законодавство не дає визначення єврооблігацій, їх види та характеристики. Однак у змінах до Закону "Про цінні папери і фондову біржу" у червні 1999 р. визначено новий вид фінансових інструментів – облігації зовнішніх державних позик України, які в подальшому конвертувалися в українські єврооблігації. Обсяги емісії єврооблігацій українських банків подано у табл. 4.

Таблиця 4

Діючі випуски єврооблігацій банками України*

Назва банку-емітента	Вид єврооблігації	Обсяг емісії, млн. дол.	Відсоткова ставка, %	Дата погашення
Укрексімбанк	LPN	500,0	7,75	04.10.2012 р.
	LPN	300,0 (2 385,05 млн. грн.)	8,375 (11,0)	03.02.2014 р.
	LPN	750,0	8,375	27.04.2015 р.
	LPN	125,0	8,4	09.02.2016 р.
Ощадбанк	LPN	700,0	8,25	10.03.2016 р.
ПриватБанк	LPN	200,0	9,375	23.09.2015 р.
	LPN	150,0	8,75	09.02.2016 р.
	LPN	85,8	3m LIBOR+5,5	29.11.2018 р.
	LPN	24,2	3m LIBOR+7,5	29.11.2018 р.
	ABS	134,1	3m LIBOR+2,1	15.12.2031 р.
	ABS	45,9	3m LIBOR+3,75	15.12.2031 р.
Надра Банк	LPN	175,0	8,0	22.06.2017 р.
	LPN	50,0	9,375	05.12.2017 р.
Альфа-Банк	LPN	840,633	13,0	30.07.2012 р.
VAB Банк	LPN	125,0	10,5	14.06.2014 р.
Банк «Фінанси та Кредит»	LPN	100,0	10,5	25.01.2014 р.
ПУМБ	LPN	275,0	11,0	31.12.2014 р.

* Джерело: складено на основі [21; 22].

За даними таблиці можна зробити висновок, що серед вітчизняних банків провідними емітентами єврооблігацій є Приватбанк та Укрексімбанк. На сучасному етапі українські банки залучають кошти шляхом емісії облігації типу LPN та ABS.

LPN (Loan Participation Notes, облігації участі у кредиті) – боргові цінні папери, що дають змогу інвесторам купувати частки у виданому позичальнику кредиті чи кредитному портфелі. Облігації типу LPN переважно середньострокові.

ABS (Asset Backed Securities, єврооблігації за операціями сек'юритизації) – боргові

цінні папери, забезпечені фінансовими активами, роль яких можуть виконувати кредити, лізингові платежі, іпотечні кредити тощо. Такий вид облігацій вигідний для банків, кредитний портфель яких перевищує 100,0 млн. дол. і є достатньо диверсифікованим [23, 25].

Поточні випуски єврооблігацій, що проведені українськими банками, сягають 4,6 млрд. дол. Зокрема, у 2011 р. емісію єврооблігацій провели лише два державні банки – Укрексімбанк та Ощадбанк. Останній – вперше випустив такі облігації. Укрексімбанк вперше прямо розмістив єврооблігації, номіновані у гривні, на суму майже 2,4 млрд. грн. (300 млн. дол.) з відсотковою ставкою 11%. Випуск цінних паперів за такою низькою ставкою вказує на довіру іноземних інвесторів до вітчизняних емітентів і зниження рівня валютних ризиків щодо гривні [24].

Використання єврооблігацій дає змогу українським банкам залучати кошти на середньо- або довгостроковий період. Оскільки такі цінні папери котируються на міжнародних біржах, тому вимоги до їх емітентів є доволі високими: наявність підтвердженої міжнародним аудитом звітності та кредитних рейтингів від відомих рейтингових агентств. Втім таке розкриття інформації економічно виправдане, оскільки запозичення шляхом випуску єврооблігацій є найдешевшими.

Загалом ринок єврооблігацій наразі є пріоритетним джерелом фінансування для поповнення ресурсної бази вітчизняного банківського сектору. До переваг таких запозичень належать:

- суттєвий розмір позики (як правило, понад 100 млн. дол.);
- довготривалість залучення (у середньому 4–5 років);
- відсутність прямого оподаткування (відсотки сплачуються без вирахування податків на відсотки та дивіденди, за винятком, якщо це не передбачено законодавством країни інвестора);
- висока надійність (лише установи, які отримали високий кредитний рейтинг, мають змогу залучати кошти шляхом емісії єврооблігацій);
- великий обсяг ринку (розмір ринку єврооблігацій оцінюється у мільярди доларів, а на вторинному ринку такі цінні папери можуть купуватися не лише європейськими інвесторами).

Водночас найсуттєвішим недоліком ринку єврооблігацій є його недоступність для більшості українських банків. Це зумовлено низькою ефективністю діяльності банківських установ, що не дає їм змогу отримати високі кредитні рейтинги. Саме тому серед 176 діючих банків України лише одиниці мають можливість використовувати єврооблігації як джерело зовнішніх запозичень. Крім того, є високі витрати на отримання рейтингу, одержання дозволу на емісію, випуск облігацій та інші юридичні витрати. Загалом вони можуть становити до 500 тис. дол., тому емісія таких цінних паперів вважається вигідною за умов значних обсягів випуску.

У сучасних умовах нарощення ресурсної бази українських банків вимагає формування ефективної стратегії управління пасивами. У короткостроковому періоді головну роль при побудові стратегії відіграє якісне прогнозування динаміки залишків на рахунках. Основним завданням у довгостроковому періоді для банку є формування портфеля депозитів. Строкові вклади, які є пріоритетними, більш прогнозовані, а тому дають змогу диверсифікувати ризики діяльності. Запозичені банківські ресурси мають переважне значення для підтримки поточної банківської ліквідності.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі *висновки*:

1) в економічній літературі немає єдиного визначення поняття "банківські ресурси". Крім того, у деяких наукових працях ототожнюють "банківські ресурси" і "банківський

капітал". Проаналізувавши ці підходи, ми пропонуємо власне трактування: ресурси банку – це сукупність його власних коштів (банківського капіталу), залучених та запозичених коштів, що знаходяться у його розпорядженні та використовуються для банківської діяльності шляхом проведення активних операцій на надання послуг з метою отримання прибутку;

2) ресурсне забезпечення є визначальним фактором ефективної кредитно-інвестиційної діяльності як окремого банку, так і банківської системи країни загалом. Ресурсна база комерційних банків створює необхідні передумови для розвитку економіки країни;

3) аналіз періоду 2006–2011 рр. показав різкі та неоднозначні зміни в обсязі та структурі пасивів вітчизняних банків. Протягом аналізованого періоду банки активно нарощували капітальну базу, насамперед через зміни у банківському законодавстві щодо підвищення мінімального розміру статутного капіталу на момент реєстрації банку. Починаючи з 2010 р., сукупний власний капітал банків є меншим за статутний. Це пояснюється збитками у вітчизняній банківській системі, частка яких на 01.10.2011 р. сягнула 30% від загальної суми капіталу;

4) протягом останніх років важливого значення у структурі власного капіталу набув субординований борг. Із прийняттям Закону України "Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи" у 2009 р. українські банки почали активно залучати кошти на умовах субординованого боргу. Проте, незважаючи на суттєві переваги цього джерела поповнення власного капіталу, фахівці наголошують на необхідності врахування й недоліків таких ресурсів;

5) аналіз основних складових банківських зобов'язань показав неоднозначну зміну їхніх обсягів у докризовий, кризовий та посткризовий періоди. Відновлення довіри до банківської системи дало змогу стабілізувати ситуацію на депозитному банківському ринку у посткризовий період. На кінець аналізованого періоду спостерігалось збільшення вкладів фізичних та юридичних осіб та поступове зниження обсягу міжбанківського кредитування;

6) на сучасному етапі розвитку вітчизняної банківської системи одним із найбільш перспективних шляхів ресурсного забезпечення кредитно-інвестиційної діяльності банків є випуск та розміщення єврооблігацій на міжнародних фінансових ринках.

Література

1. Толковий словарь рыночной экономики / В. П. Тарасов ; под общ. ред. Ф. А. Крутикова. – 2-е, доп. изд. – М. : Рекламно-издат. фирма ГЛОРИЯ, 1993. – 301 с.
2. Економічна енциклопедія / відп. ред. С. В. Мочерний. Т. 1. – К. : Видав. центр "Академія", 2000. – 863 с.
3. Заруба О. Д. Ресурсне забезпечення банку: розробка моделі / О. Д. Заруба // Вісник НБУ. – 1998. – № 9. – С. 35–37.
4. Банківські операції: підруч. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2000. – 384 с.
5. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
6. Довгань Ж. М. Ресурси комерційного банку: формування та управління : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.04.01 / Ж. М. Довгань ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 19 с.
7. Луців Б. Л. Інвестиційна політика банків : навч. посіб. / Б. Л. Луців, А. О. Тимків. – Тернопіль : Екон. думка, 2010. – 266 с.

8. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : моногр. / М. Д. Алексеєнко. – К. : КНЕУ, 2002. – 31 с.
9. Васюренко О. В. Ресурсний потенціал комерційного банку / О. В. Васюренко, І. М. Федосік // Банківська справа. – 2002. – № 1. – С. 58–64.
10. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
11. Банковское дело : учеб. / под. ред. О. И. Лаврушина. – М. : Фин. и стат., 2005. – 672 с.
12. Банківські операції : підруч. / за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ "Екон. думка", 2009. – 696 с.
13. Енциклопедія банківської справи України / редкол. : В. С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
14. Довгань Ж. М. Банківський капітал: суть і значення / Ж. М. Довгань // Вісник НБУ. – 1998. – № 7. – С. 18–20.
15. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. – 5-те вид., перероб. і доповн. – К. : Знання, 2006. – 311 с.
16. Офіційний сайт Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
17. Закон України "Про банки і банківську діяльність" № 2121 – III від 7.12.2000 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
18. Постанова НБУ "Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні" № 368 від 28.08.2001 (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>.
19. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи" від 23.06.2009 № 1533-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1533-17>.
20. Аналітичний огляд ринку українських міжнародних облігацій / С. Варфоломєєв. – К. : Проект АМР США/ПАДКО "Впровадження пенсійної реформи в Україні", 2003. – 79 с.
21. Кирилейза І. Єврооблігації як інструмент залучення фінансових ресурсів вітчизняними банками [Електронний ресурс] / І. Кирилейза. – Режим доступу : <http://libfor.com/index.php?newsid=369>.
22. UFC Capital. Еврооблигации Украины. Обзор рынка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ufc-capital.com/data/filestorage/reviews/company_reports/2010/20101029-ukr-eurobonds_book_2010-rus.pdf.
23. Анісімова Л. А. Єврооблігації – альтернативний шлях поповнення пасивів кредитно-фінансових установ / Л. А. Анісімова, Т. П. Вахнюк // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – 2011. – № 2(58). – С. 21–27.
24. Спрос на украинские еврооблигации пока есть [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://allbe.org/spros-na-ukrainskie-evroobligacii-poka-est/>.

Редакція отримала матеріал 20 березня 2012 р.